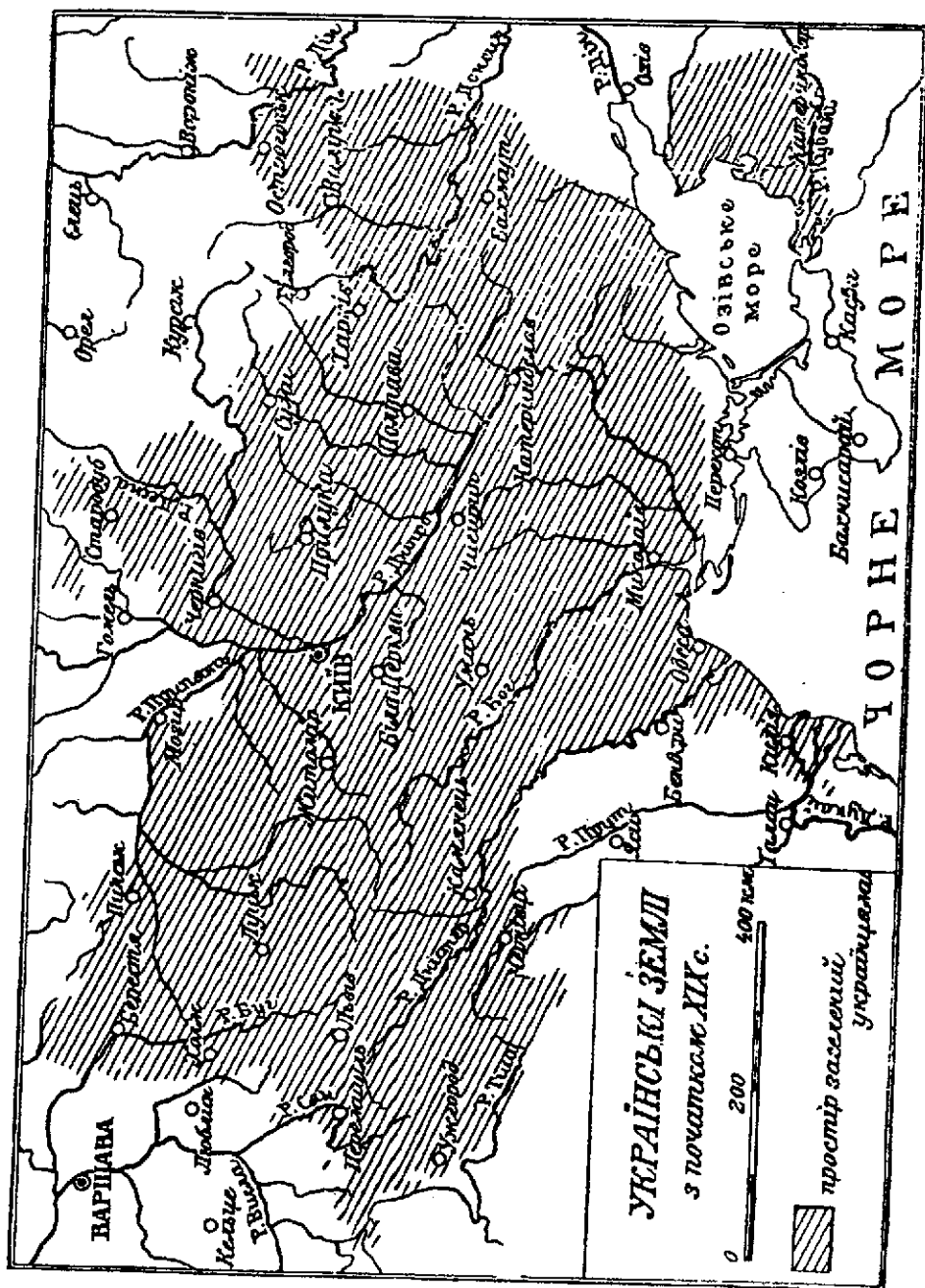

Дата: 5 жовтня 2021
Клас: Теторія Українці
Предмет: 10 клас

Завдання:

- Читати "Відродження України" ст. 157-163. Написати відповіді на запитання:
1. У якій родині виростав Т. Шевченко?
  2. Хто був власником родини Шевченків?
  3. Коли і як Шевченко став вільною людиною?
  4. У якому році було надруковано "Кобзар"?
  5. За що Шевченко був покараний?
  6. Скільки років і де Шевченко перебував на заслання?
  7. У чому велич Т. Шевченка?
  8. Що тобі відомо про Євгенія Чюпа?

* Відповіді написати у
своєму зошиті.

ХІІІ. ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

1. Західна Україна. В той час, коли над Дніпром була козацька держава, західні українські землі були далі під владою Польщі. Коли Богдан Хмельницький у своїх славних походах дійшов аж до Галичини і Холмищини, здавалося, що й Західна Україна буде належати до Української Держави; тоді багато міщан, селян і української шляхти пристало до козаків. Але пізніше українські війська відступили за Случ, а західні землі залишилися при Польщі. Тоді багато селян покарано смертю, шляхті за участь у повстанні skonфісковано майно. Настали важкі часи. Але наші предки не втратили віри в краще майбутнє і знову взяли до праці й організації. Українська шляхта на сеймах боронила права народу, міщани організували братства й основували школи по містах, духовенство працювало над селянством. В той час на західних землях всюди була прийнята церковна унія; останніми покинули православ'я єпископ львівський та перемиський 1700 року. Дуже діяльний був уніятський орден Василіян, що заснував багато шкіл і у своїй друкарні в Почасві надрукував велику силу книжок для народу, між іншими славний Богогласник з нотами. Українська культура на західних землях стояла досить високо, але політичні права добути було дуже важко. Львівські міщани українці 150 літ вели боротьбу з містом, заки добули право вибирати своїх членів до міської ради. Уніятські владика довгий час безуспішно домагалися, щоб допустити їх до королівської ради нарівні з латинськими єпископами. Ця важка безуспішна боротьба коштувала нашому народові багато жертв; слабші одиниці знеохочувалися, ставали байдужі, кидали свою віру і народність та йшли на службу чужим.

2. Занепад Польщі. В ті часи в Польщі не було ладу. Король не мав ніякого значення, державою правили вельможі, що безнастанно вели боротьбу між собою і гнобили бідний народ. Ввесь час в Польщі спалахували бунти й розрухи, тривав безлад і загальне невдоволення. Все те призвело до занепаду польської держави. Три сусіди Польщі - Пруссія, Росія і Австрія поділили між собою польські землі. В 1772 р. Австрія забрала від Польщі Га-

личину. В 1793 р. Росія взяла Київщину, Волинь і Поділля, а пізніше також Підляшшя і Холмщину. Так Польща перестала існувати як самостійна держава.

3. Під Австрією. Великі зміни відбулися в Галичині, що перейшла під владу Австрії. Полегшала доля селянства, бо в Австрії кріпацтво стало дещо легше і селяни зі своїми справами могли йти до державних судів. Уведено релігійну толеранцію і всі могли спокійно займатися культурною працею. Австрія дбала про піднесення господарства, заводила в Галичині нову промисловість, торгівлю, брала під опіку міста, будувала нові дороги („цісарські гостинці“). Піднеслася значно освіта, по містах постали перші добрі народні школи, але з німецькою мовою навчання, у Львові засновано найвищу школу-університет. Все те впливало на культуру нашого народу, і так почалося наше національне відродження.

4. Національне відродження. Більша частина українських земель була під Росією. Від Збруча на заході аж по Дінець на сході — великі простори України були під російською владою. Від кінця XVIII століття, коли остаточно знищено татарську державу в Криму (1783 р.), оживилися також давні „дикі поля“: українські земляни великою масою посунули у безлюдні степи, почали орати нерушені доти простори, і так українська колонізація дійшла аж до Чорного моря.

Але хоч український народ здобув собі широкі землі, він не мав ніякої можливості національного розвитку. Московські царі досягнули свою давню мету — опанували майже цілу Україну. Не прийшло це їм легко, тому дбали вони пильно, щоб Україна не вернулася до давнього значення. Царі скасували останки української державності — військо, уряд, українські закони, — завели московський устрій, московські школи та намагалися завести російську мову замість української. Всьому світові Росія оповіщувала, що ніякої України не було, що українці є такі самі „руські“, як росіяни.

Але українці не піддавалися. Вони бачили, що боротьба з юготною Росією не буде легка, але не втрачали надії і робили, що могли. Найперше почали більше дбати про свою мову і письменство. Давно вже мало хто писав чистою українською мовою. Учені люди думали, що не годиться писати звичайною мовою, а реба примішувати чужі слова, — з церковної мови, з латинської, польської. Тепер щойно догадалися, що найгарніша така мова, якою говорять народ. Полтавський письменник Іван Котлярев-

Іван Котляревський
поляна и Енеїда 1798р.

ський перший у 1798 р. написав поему „Енеїда“ доброю українською мовою. За це називали його батьком українського письменства. Трохи згодом появилися й інші писання українською мовою, а найбільшу славу добула собі „Маруся“, оповідання Григорія Квітки-Основ'яненка.

5. Тарас Шевченко. Українська молодь уважно прислухувалася до народних пісень, до оповідань і звідти вчилася рідної мови. Учені почали досліджувати українську історію і відкрили перед народом наше славне минуле. Народну свідомість розбудив і скріпив найбільше Тарас Шевченко (1814 — 1861). Він був сином селянина-кріпака, пережив молодість у важких відносинах, пізнав усі страждання і надії українського народу та змалював їх у своєму „Кобзарі“, що його надруковано вперше 1840 р. Шевченко знав добре українську історію і в своїх поемах вияснив нашому народові, за що боролися українці в минулий час. Шевченків „Кобзар“ став важливою книгою для українців. У дні горя і нещастя кожний черпав звідтіля надію.

Разом із Шевченком працювали для української справи й інші визначні письменники, як Пантелеймон Куліш, що переклав на українську мову багато чужоземних творів, Микола Костомарів, славний історик, та ін. Вони заснували разом перше політичне тайне товариство під назвою Кирило-Методіївське Братство. Братчики сходилися на наради і роздумували, яким способом підняти народну освіту й культуру та дати народові волю і краще життя. Але російська жандармерія відкрила це товариство і братчиків покарано в'язницею і засланням.

Український рух відродився наново після кримської поразки Росії у війні з Францією й Англією (1856 р.). В Росії переведено тоді деякі реформи: 1861 р. скасовано остаточно кріпацтво, в деяких школах дозволено учити українською мовою. В ті часи почала писати прегарні народні оповідання письменниця Марія Маркович під прибраним іменем Марко Вовчок. Але воля тривала недовго. Українські школи, що відкрилися по містах, наказано закрити. Людей, що займалися народною освітою, арештовувано і висилано в глибоку Росію. Врешті 1876 р. вийшов царський указ, що не дозволяв друкувати ніяких наукових книжок українською мовою; дозволено видавати друком тільки оповідання, та й то російським правописом. Заборонено також українські вистави, концерти, лекції. Таким способом царська влада хотіла зовсім знищити українську культуру і довести до з'єднання українців з росіянами.

6. Галичина. Дещо пізніше, як на Наддніпрянщині, почалося відродження Галичини. В 1837 р. надруковано першу книжку чистою народньою мовою — „Русалка Дністрова”. Склали її три молоді письменники: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький, яких називали „руською трійцею”. З того часу в Галичині розвивалося щораз краще українське письменство. В 1848 р. відбулася в Австрії революція. Цісар скликав перший раз державну владу або парламент і проголосив знесення панщини. З великою радістю привітали селяни свободу: по довгих літах неволі кожний став господарем на своїй землі. Селянство жадібно кинулося до просвіти і згодом почало брати участь у національній праці. Галицька інтелігенція заснувала в 1848 р. першу політичну організацію для оборони прав народу, що звалася „Головна Руська Рада”; тоді ж у Львові відбувся перший з'їзд українських діячів й почав виходити перший український часопис „Зоря галицька”. Галичани пробували zorganizувати своє військо: по містах засновували „національні гвардії”, на Підгір'ї була селянська самооборона. Рік 1848 був дуже пам'ятний в історії Галичини; цей час називали „весною народів”, тому, що тоді в різних народів почалося національне відродження. Але незабаром цісар закрити парламент і по давньому правив державою самовладно.

Щойно після невдалих війн Австрія в 1860—1867 рр. прийняла конституційний лад, і народ допущено до влади. Разом з іншими народами українці також дістали громадянські права. Всім громадянам вільно було гуртуватися в товариства, улаштувати збори і віча, видавати книжки і часописи. Українці використали це право і стали засновувати перші культурні товариства. В 1868 р. засновано „Просвіту”, що мала мету ширити освіту серед народу; впродовж 70 років існування вона заснувала 2000 читалень, видала багато книжок і занесла світло науки до найдальших околиць краю. Потім заснувалося „Наукове Товариство ім. Шевченка” (1873), що друкувало наукові книжки, найбільше про українську історію й письменство, далі „Українське Педагогічне Товариство”, або „Рідна Школа”, та багато інших товариств, що займалися освітою, промислом, торгівлею, кооперацією тощо.

Від заведення конституції розвинулося також політичне життя. Українці мали змогу висилати своїх послів до парламенту у Відні, що ухвалював закони для цілої австрійської держави, та до галицького сейму у Львові, який вирішував справи Галичини. Не багато могли вдіяти наші послы, бо було їх там мале число

й вони постійно мусіли вести боротьбу з поляками, яким Австрія передала владу в Галичині. Багато зусиль і заходів треба було вжити, щоб добути ті права, які забезпечувала конституція. За українську мову в установах, за урядовців-українців, за кожную українську школу треба було вести цілими роками вперту боротьбу в сеймі чи парламенті. Але послы мали можливість скликати народ на віча, говорити йому про громадянські права, вказувати дорогу до організації, — і від того народ ставав щораз більше свідомий та зрілий до громадського життя.

7. Наддніпрянщина. В Наддніпрянській Україні останні десятиліття XIX ст. проходили в жвавій культурній роботі. Українське громадянство не дало себе залякати указом, яким царська Росія заперечувала існування українського народу. Інтелігенція взялася до праці і організації, щоб врятувати народ від національного занепаду. Письменники творили нову літературу, що відбивала народне життя. Вийшли в світ повісті і оповідання Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Михайла Коцюбинського і інших, що стали дорогоцінним надбанням української культури. До високого розвитку дійшов український театр. Марко Кропивницький, Михайло Старицький, Іван Тобілевич створили нове драматичне письменство, достосоване до потреб широких народних мас. В ті часи, коли не було української школи, ані української газети, національну свідомість поширював театр. Як поети на першому місці стали Леся Українка і Агатагел Кримський. Микола Лисенко дав основи новій українській музиці. Борис Грінченко укладав популярні книжечки для селянства. Дослідженням історії займалися Володимир Антонович, Дмитро Яворницький, Дмитро Багалій; вони відкривали для інтелігенції минуле України, учили пізнавати і шанувати працю давніх поколінь. Олександр Кониський досліджував життя Шевченка і розвиток українського письменства. Михайло Драгоманів, учений знавець історії і літератури, переселився до Швейцарії і поширював знання про Україну в західній Європі.

Дуже близькі були зв'язки Наддніпрянщини з Галичиною. Наддніпрянські письменники, яким у Росії не дозволялось друкувати їх творів, посилали свої твори до галицьких видавництв. Іван Франко, найбільший письменник Галичини, жив у дружніх зв'язках з усіма визначними діячами Наддніпрянщини і спільно з ними вів різну літературну і наукову діяльність. Незвичайні заслуги у з'єднанні всіх українських сил мав історик Михайло Грушевський, який в Києві переселився до Львова. Він став професором

сторії у львівському університеті 1894 р., а згодом також головою Наукового Товариства ім. Шевченка" і в ньому високо підняв українську науку. Разом з Франком заснував він журнал „Літературно-Науковий Вісник“, що став осередком творчості всіх видатних письменників. Вони створили у Львові всеукраїнський культурний центр.

8. Політичний рух. Відкриті політичні організації в царській Росії були недозволені, і життям керували тільки таємні гуртки. У всіх важливіших центрах українська інтелігенція творила таємні громади, що організували культурне життя і обговорювали політичні питання. В 1897 р. громади почали організуватися в одну всеукраїнську організацію. В громадах брали участь люди різних поглядів: консерватисти, ліберали і радикали. Молоде покоління виступило з гаслом самостійности України; в 1891 р. **Братство Тарасівців** в Полтаві підняло клич боротьби за визволення України. Тоді починає теж свою діяльність **Микола Міхновський**, а організовані ним гуртки молоді були предвістниками овітного українського націоналістичного руху.

Нові зміни на Наддніпрянщині принесла революція 1905 р. Росія програла війну з Японією і всюди почався народний рух проти царату, страйки, маніфестації. Селяни жадали землі, робітництво соціальних і політичних прав. Цар Микола II. був примушений дати Росії конституцію. В Україні спалахнуло нове національне життя. Почали виходити українські часописи (напр., **Хлібороб**" у Лубнях) і книжки, виникли освітні товариства, „Прогреси“, кооперативи і різні організації. До перших виборів до Державної Думи українці провели 44 депутатів, що в Думі зорганізувалися в окрему „Українську Громаду“. Вона домогалася автономії України. Але воля тривала недовго. Царат знову набрався сил і продовжував свою ворожу політику в Україні. Залишилися надалі російські школи, почалися переслідування української преси й організацій; заборонено навіть відзначувати Шевченкової пам'яті.

Для боротьби з царатом зорганізувалися різні партії, як Товариство Українських Поступовців (ТУП), Революційна Українська партія (РУП), Українська Народна Партія під проводом самодіяльника-націоналіста Миколи Міхновського, соціал-демократи і інші.

Запитання і завдання:

1. Що спричинило розбори Польщі?
2. Яка частина української землі перейшла під владу Австрії?
3. Як боролися українці з займанцями за свої права?
4. Що причинилося до національного відродження?
5. Коли і чому знесено кріпацтво і панщину?
6. Як розвивалося українське життя в Галичині? На Наддніпрянщині?
7. Яке значення мали громади для пробудження національної свідомости?

XIV. УКРАЇНА В ОГНІ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

1. На шляху до волі. Долю українського народу під обома займанщинами, російською й австрійською, змінила перша світова війна. Вона вибухла 1914 р. після того, як в Сараєві, в столиці окупованої Австріїю Боснії, сербський націоналіст-студент вбив австро-угорського престолонаслідника.

Сербсько-австрійське напруження існувало вже давно, а сараєвський атентат лиш прискорив воєнний зудар між Австро-Угорщиною й Сербією. По боці Австро-Угорщини стали Німеччина, а потім Туреччина й Болгарія, а по боці Сербії Росія, Франція, Бельгія і Англія, а пізніше ще Італія, Румунія й ін. та вкінці З'єднані Держави Америки (1917). Таким чином локальний австрійсько-сербський конфлікт перемінився у дійсно світову війну (1914-1918).

Вибух війни між Австро-Угорщиною й Росією прийняли українці з різними політичними надіями: з іншими українці з тих земель, що були під Австро-Угорщиною, а з іншими з земель, що були під Росією.

2. Головна Українська Рада. На самому початку війни постала у Львові Головна Українська Рада, складена з представників усіх існуючих в Австро-Угорщині українських політичних партій, як центральна й начальна українська політична установа на час війни. В першому своєму маніфесті, зверненому до українського народу, Головна Рада надіється, що війна принесе повне визволення України й тому кличе український народ стати однодушно проти царської імперії, при Центральних Державах, тобто при Австро-Угорщині й Німеччині, бо „чим більша буде поразка Росії, тим швидше буде година визволення України. Лиш на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!“